

*Maitland Stobart:
A középiskolai oktatás európai dimenziója:
mit, hogyan és miért?¹*

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy a konferencia résztvevőikhez szólhatok a középiskolai oktatás európai dimenziója fogalmáról, hogyanjáról és előzményeiről. Kapcsolatom Magyarországgal nem új keletű. Először - turistaként - 1963-ban látogattam el Budapestre, de az még egy másik Budapest volt, másik Magyarország és másik Európa. 1986-ban részt vettem az Európa Tanács első Közép-, illetve Kelet-Európában tartott és az oktatásról szóló megbeszélésén. Ezen úttörő találkozó színhelye Magyarország volt. Nagy örömmre szolgált, amikor 1990-ben Magyarország az Európa Tanács teljes jogú tagja lett. Előadásom nagyrészt az Európa Tanács munkájáról szól, de érinteni fog más európai intézeteket és civil szervezeteket is. Hangsúlyozni szeretném, hogy nem az Európa Tanács küldötteként, hanem magánemberként fejtem ki mondandómat.

Az új Európa: összefüggések és jövőkép

Az európai dimenzió jelentősége hosszú ideig elhanyagolható volt. Hivatalosan szinte nem foglalkoztak vele, és csak néhány tanárt és idealistát érdekelt. Mára a helyzet gyökeresen megváltozott. Az európai dimenzió jelentős figyelmet kapott az egyes országokban éppúgy, mint az európai intézményekben. Dinamikusan fejlődő koncepciónak tartják, amely azzal foglalkozik, hogyan kell a fiatalokat felkészíteni az életre a demokratikus, multikulturális, soknyelvű és egyre összetettebben működő Európában. Az európai dimenzióról való gondolkodás alapvető megváltozásának fő okai: a Közép- és Kelet-Európában lezajlott drámai változások, valamint az európai együttműködés és integráció fejlődése, különösen az Európai Unióban, de az Európa Tanács, illetve az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) országaiban is. Az Európa Tanács mostanra a legszélesebb európai kormány- és parlamentközi fórummá vált. Oktatási programjaiban 47 tagállam vesz részt, köztük 21 ország az új közép- és kelet-európai régióból. Ezenkívül a legtöbb, ha ugyan nem az összes országban régóta élnek kétoldalú együttműködések és más, fontos politikai, gazdasági fejlemények, amelyek nagy hatással vannak az oktatás európai dimenziójára.

Az egyik ilyen fejlemény, amely egyébként szinte észrevétlenül következett be, a szomszédos országok regionális együttműködése. A skandináv együttműködés úttörő programjai mellett indultak ilyen programok az észak-európai Barents régióban, a balti régióban, Közép-Európában, a Kárpát-medencében és a fekete-tengeri régióban. Ezek közül számos regionális program foglalkozik a bizalom erősítésével, egymás kölcsönös megértésével, a mobilitással és a csereprogramokkal.

A második fejlemény a civil együttműködés kiszélesedése, például vállalkozások, cégek, bankok, politikai pártok, szakszervezetek, szakmai szervezetek és állampolgárok között. Különösen figyelemre méltó az Európában, Európával kapcsolatosan vagy éppen Európáért létrejött oktatásban érdekelt nemzetközi civil szervezetek száma, ilyen például az Európai Pedagógushallgatók Szövetségének Szervező Irodája (OBESSU Organising Bureau of European School Students' Union), az Európai Szülő Szervezetek Szövetsége (EPA European Parents' Association), az Európai Tanárszövetség (EAT European Association of Teachers), az Európai Egyesülés az Interkulturális Nevelésért (EFIL European Federation for Intercultural Learning), az Európai Tanárképzési Szervezet (ATEE Association for Teacher Education in

¹ *Az oktatás európai dimenziója* című oktatási konferencián elhangzott előadásnak a szerző által átdolgozott változata. A szerző 1997-ig az Európa Tanács oktatási igazgató-helyetteseként tevékenykedett és Európa egyik vezető oktatási szakértőjeként évtizedek óta foglalkozik azzal, hogyan és milyen Európa-képet közvetítsen az oktatás.

Europe), a Felnőttképzés Európai Irodája (EBAE European Bureau of Adult Education), valamint az Európai Egyetemek Rektori Konferenciája (EURC European University Rectors' Conference). Harmadrészt szinte robbanásszerű gyorsasággal fejlődik a különböző országokban működő intézmények, például iskolák, képzéssel foglalkozó intézmények és egyetemek közti közvetlen együttműködés. Röviden szólva mélyreható változások történtek és történnek a politikai, különböző értelemben vett földrajzi és intézmények közötti európai együttműködés területén, és a szemünk láttára születik meg az egyre összetettebben, „hálózatban” működő Európa. Ez az oktatás és képzés minden szintjére kiterjed, beleértve a minisztériumokat, parlamenteket, regionális és helyi hatóságokat, oktatási intézményeket, minden életkorú diákot, tanárt, szülőt és közösségi vezetőt.

Ezen fejlemények miatt gyakran állítják, hogy ma már egy új Európában élünk. De mi a jövőkép? Mik az ideálok és az értékek? 1993 októberében Bécsben megrendezték az Európa Tanács tagállamai állam- és kormányfőinek első csúcstalálkozóját. Ez a csúcstalálkozó vázolta fel az Európa Tanács jövőképét. Olyan kontinensről beszéltek, ahol „minden ország elkötelezett híve a pluralista parlamenti demokráciának, az egyetemes és csorbíthatatlan emberi jogoknak, a törvényes rendnek, valamint a sokszínűségből eredő gazdag kulturális örökségnek”. Az új Európához tehát óriási reményeket fűznek.

Másrészről az új Európának árnyoldalai is vannak, ahogyan azt a kontinens több pontján tapasztalhatjuk. Ezek: a rasszizmus, az idegengyűlölet és az antiszemitizmus; az erőszak a menedéket keresőkkel, vándorlókkel, bevándorlókkel és a kisebbségekkel, különösen a cigányokkal szemben, ilyen a terrorizmus, az etnikai tisztogatás, sőt a háború.

Ezenkívül a gazdasági változással és Európa szerkezeti átalakulásával együtt jár a magas és gyakran hosszú ideig tartó munkanélküliség. A munkanélküliség pedig elszigetelődéshez és kiszoruláshoz vezet, amely a társadalom összetartó erejét veszélyezteti.

Indoklás, célok és kulcsfogalmak

Az új helyzet kihívást jelent kontinensünk számára, és ebben a helyzetben természetes, hogy az oktatási intézményeknek a helyi, országos, illetve világméretű dimenziók mellett van európai dimenziójuk is. Sokszor azonban azon törekvéseink, amelyek az európai dimenzió kimunkálására irányulnak, ködös reakciók és értelmetlen, misztikus megfogalmazások hálójába keverednek, ezért mindenekelőtt egyszerűen és világosan meg kell fogalmazni, hogy mit értünk a középiskolai oktatás európai dimenziója alatt. Ezt az indoklást ki kell egészíteni a gyakorlati célok kitűzésével és az alapelvekkel.

Az európai dimenzió egyre jelentősebb szerepet kap az oktatás tervezésében és gyakorlatában, különösen a következő főbb területeken:

- iskolaszervezés, például két tanítási nyelvű osztályok vagy iskolák felállítása, bizonyos tantárgyak idegen nyelven történő oktatása;
- új tantervek, például az Európáról való oktatás új módszerek szerint, a hagyományos tantárgyak keretében vagy több tantárgyon átívelő témakörök szerint;
- érettségi vizsga, például a nemzetközileg is elfogadott érettségi vizsgák bevezetése;
- tanácsadás, például információ a képzési és munkalehetőségekről, felsőoktatás és munka más európai országokban;
- tanterven kívüli tevékenységek, például iskolai Európa-klubok felállítása, új iskolatípusok és csereprogramok bevezetése.

Használható indoklást fogalmazott meg az Európai Oktatásügyi Miniszterek Állandó Konferenciája, amely két-három évenként ül össze az Európa Tanács oktatási programjaiban részt vevő 47 ország oktatásügyi minisztereinek közreműködésével. Az állandó konferencia rámutatott, hogy az európai munkát, tanulást és pihenést egyre nagyobb mértékben a mobilitás, a kölcsönösség és a kommunikáció határozza meg, és hogy mindennapi életünkben is megjelenik az „eleven európai dimenzió”. Az állandó konferencia azt javasolta, hogy tekintettel erre, az oktatásnak tudatosítania kell Európa országai és népei között kialakuló egységet és a

viszonyok új alapra helyezését; meg kell értetnie azt a tényt, hogy életünk számos területén az európai szempont érvényes, és európai döntésekre van szükség.

Az állandó konferencia kijelentette továbbá, hogy az oktatásnak nélkülözhetetlen szerepe van a „demokratikus, békés, toleráns, együttérző, dinamikus és a világra nyitott Európa felépítésében”.

Az Európa Tanácsban képviselt országok egyetértettek abban, hogy a középiskolai oktatás európai dimenziójának segítenie kell, hogy a fiatalok:

-képesek és hajlandók legyenek megóvni és elősegíteni a demokráciát, az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat;

-rendelkezzenek azzal a tudással, azokkal a készségekkel és azzal a hozzáállással, amelyre a kölcsönös függések világában az élethez szükség van, egy olyan világban, amelyet a sokszínűség, a folyamatos és gyors változás jellemez;

-tudatában legyenek közös kulturális örökségüknek, annak, hogy Európa mit adott, illetve mit köszönhet más civilizációknak;

-ismerjék az európai együttműködés előmozdítására létrehozott intézményeket és szervezeteket, és készek legyenek ezek elveit és tevékenységét támogatni.

A Tanács tagállamai abban is egyetértettek, hogy az európai ismeretek oktatásban a középiskoláknak törekedniük kell arra, hogy a diákok világos képet kapjanak a következő kulcsfogalmakról: demokrácia, emberi jogok és alapvető szabadságjogok; tolerancia és pluralizmus; kölcsönös függés és együttműködés; egység és sokszínűség; valamint konfliktus és változás.

Az oktatás európai dimenziója nyilvánvalóan sokkal több, mint különböző európai országok történelmének, földrajzának, intézményrendszerének, művészetének és irodalmának bemutatása; avagy az európai együttműködés és integráció bemutatása. Célunk a tudás megszerzésén kívül a hozzáállás és a készségek fejlesztése, és olyan kiterjesztett tantervben kellene gondolkodnunk, amely az órai tanuláson kívül magában foglalja a tapasztalati tanulást és a tanterven kívüli tevékenységeket is.

A tanterven kívüli tevékenységek, például az iskolai Európa-klub, jelentős mértékben megerősíthetik a más országokkal és kultúrákkal való ismerkedést. Az európai diákok és tanárok keresik a közvetlen kapcsolatot más országok, illetve más kontinensek diákjaival és tanáraival. Az új kommunikációs technológiák segítségével kiterjesztik a hagyományos értelemben vett iskolai levelezést és információcserét annak érdekében, hogy a fax, e-mail, telekonferencia és az Internet révén ablakokat nyissanak Európára és a világra.

Az információ, a gyakorlati tapasztalatok és a bevált módszerek cseréjének elősegítése érdekében az Európa Tanács felállította a Gyakorlati útmutató az európai iskolai kapcsolatok megteremtéséhez és a diákcseréhez (*European Network on School Links and Exchanges*) nevű hálózatot, amely készített egy kiadványt (*Practical Guide to School Links and Exchanges in Europe*) és a csereprogramokban részt vevő tanároknak szóló képzési oktatócsomagot.

Az iskolák ösztönözhetik diákjaikat, hogy vegyenek részt olyan európai dimenziójú, tanterven kívüli tevékenységben, mint az évente megrendezésre kerülő *Europe at School Competition* (*Európa az iskolában-verseny*). Ezt a versenyt támogatja az Európa Tanács és az Európai Unió, tavaly 30 országból, köztük Magyarországról, több mint egymillió diák vett részt a versenyben.

Ezenkívül a tanárok is szélesíthetik szakmai és személyes látókörüket az Európa Tanács szervezte tanártovább-képző program (*In-Service Training Programme for Teachers*) keretében. Ebben a programban évente 1000 ösztöndíj áll rendelkezésre, amelyeket a szervezet egy másik tagországában tartott szakmai továbbképzésen részt vevő tanárok kaphatnak meg.

Négy alapelv

Célszerűnek tartanám, ha a középiskolák európai dimenzióját elősegíteni kívánó törekvések figyelembe vennék az alábbi négy alapelvet.

Az első alapelv az, hogy az „Európa” szó kontinensünk egészét jelenti és semmiképpen sem valamely európai szervezetet, például az Európai Uniót. A kelet-európai oktatókat és fiatalokat gyakran felhőborítja az a tudatlanság, amelyet a nyugat-európaiak tanúsítanak Kelet-Európa

történelmével, kultúrájával és nyelveivel kapcsolatban. Történelmi és kulturális tapasztalataikat gyakran elfedi az utóbbi idők történelmének fekete-fehér szemlélete. Az észak-európai népek történelme, kultúrája és nyelvei sem eléggé ismertek kontinensünk más részein.

Az Oktatásügyi Miniszterek Állandó Konferenciája ezért azt javasolta, hogy az oktatási hatóságok vizsgálják felül a tanterveket annak érdekében, hogy a tanterv rendelkezzen „teljes európai dimenzióval” és tükrözze kontinensünk gazdagságát és sokszínűségét.

A második alapelvről már beszéltem. Az európai dimenzió nem az oktatás egyetlen dimenziója. Oktatási rendszerünknek vannak és a jövőben is lesznek fontos helyi, regionális, országos és világdimenziói. A fiataloknak nem szabad szem elől téveszteniük országos, regionális és helyi gyökereiket, valamint globális feladataikat. Az európai dimenziót elősegíteni kívánó törekvéseknek nem szabad, ismétlem, nem szabad önző, bezárkózó, eurocentrikus magatartást hirdetniük.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlása szerint oktatási rendszerünknek arra kell ösztönöznie a fiatal európaiakat, hogy „magukat ne csak a régiójuk vagy országuk, hanem Európa és a nagyvilág polgárainak tekintsék”. A Tanács ebben a szellemben alapította meg Lisszabonban A Globális Függés és Nemzetközi Szolidaritás Európai Központját (*European Centre for Global Interdependence and Solidarity*), az úgynevezett „észak-dél központot”, amelynek programjában szerepel az oktatás és a képzés, például a Globális nevelés alapdokumentuma (*Global Education Charter*) előkészítése, amely arra fogja ösztönözni a politikusokat és a tanárokat, hogy a globális kérdéseket építsék be az iskolai tantervbe. A harmadik alapelv: az „európai dimenzió” kifejezés nem jelenti az oktatási rendszerek uniformizálását North Cape-től Ciprusig vagy Máltáig, Londontól Budapestig. Tiszteletben kell tartani mind a sokszínűséget, mind pedig a helyi, regionális és nemzeti sajátosságokat. Előfordul például, hogy egységes, minden iskolában bevezetésre kerülő európai történelemtantervről vagy történelemtankönyvről hallunk beszélni. Az Európai Oktatásügyi Miniszterek Állandó Konferenciájának azonban határozott álláspontja szerint szó sem lehet arról, hogy az európai történelem egységes vagy standardizált változatát kényszerítsék kontinensünk minden iskolájára.

Végül a negyedik alapelv: az „európai dimenzió” kifejezés nem jelenti új tárgy bevezetését az iskolai tantervbe. Az Európáról való tanításnak természetesen vannak előzményei.

Tanterveinkben Európa máris teljes mértékben jelen van az idegennyelv-tanításban, a történelemben, a földrajzban, a társadalomismeretben, a közgazdaságtanban, a környezeti nevelésben, az irodalomban, zenében és a művészettörténetben. Másfelől azonban a tantárgyak közötti összehangoltság és a tantárgyak folyamatos egymásra hivatkozásának hiánya miatt az Európáról való tanítás nem alkot összefüggő egészet.

Bármilyen törekvésnek, amely az európai dimenziót kívánja elősegíteni a középiskolai oktatásban, mindenekelőtt a tantervek rendszeres és alapos átvizsgálását kell elvégeznie és feltérképeznie, hogy Európa hol és hogyan jelenik meg a tantervben. Az oktatási hatóságok és az iskolák csak ezt követően kezdhetik megteremteni a tantárgyak egymásra hivatkozásának rendszerét vagy összehangolását. Ehhez gondolkodásra, tervezésre és rugalmasságra van szükség. Az egyes iskolák kidolgozhatnák saját „európai dimenzió” politikájukat.

Öt fontos képesség

A középiskolai oktatás európai dimenzióját elősegítő törekvéseknek nem kellene túlzottan kontinensünk múltja, azaz történelme és öröksége felé fordulniuk. Arra kellene törekednünk, hogy megteremtsük a szerencsés egyensúlyt Európa és népei múltja, jelene és jövője között. Melyek azok a kulcsfontosságú képességek, amelyekre ma és holnap szükségünk van az élethez, a tanuláshoz, a képzéshez, a munkához és a pihenéshez (beleértve a turizmust) egy demokratikus, soknyelvű, multikulturális és egyre összetettebb Európában? Szeretnék kiemelni öt nélkülözhetetlen képességcsoportot, amelyeket az Európa Tanács különösen fontosnak tart. Az első képességcsoport a Tanács Európáról alkotott jövőképehez kapcsolódik. Eszerint a jövő Európájában az országok elkötelezett hívei a pluralizmusnak és a parlamenti demokráciának, a

csorbíthatatlan és egyetemes emberi jogoknak és a törvényes rendnek. A demokrácia felvirágzásának feltétele a szükséges információk birtokában az aktív részvétel. Iskoláinknak tehát fel kell ruházni a fiatalokat bizonyos politikai és társadalmi képességekkel. Ilyenek például: a demokratikus értékek támogatása és védelme; a konfliktusok erőszakmentes megoldása; a demokratikus intézmények működtetése és fejlesztése; az emberi jogok védelmét biztosító mechanizmusok, például az Emberi Jogok Európai Konvenciójának használata. A Tanács jelenleg nagyszabású projekten dolgozik, ennek tárgya az oktatás mint a demokratikus állampolgári lét eszköze. Az oktatás beleértve természetesen az iskolai oktatást és a felnőttoktatást is.

A fontos képességek második csoportja a multikulturális társadalomban való élethez kapcsolódik. Európa előtt álló egyik legnagyobb probléma az, hogyan tud a többség és a kisebbség harmonikusan együtt élni, intolerancia, elutasítás és erőszak nélkül. Az Európa Tanács úgy véli, hogy a multikulturális társadalomban a kihívásokra a megfelelő válasz az interkulturális oktatás. Ez felruházhatja a fiatalokat, akár a többséghez, akár a kisebbséghez tartoznak, interkulturális képességekkel, vagyis azzal a képességgel, hogy elfogadják a különbségeket, hogy a más etnikai, nyelvi, kulturális vagy vallási hagyományokat ápoló népeket tiszteljék és békében éljenek velük.

A legfontosabb képességek harmadik csoportja az írás-olvasáshoz és a kommunikációhoz kapcsolódik. Sokunkat aggodalommal tölt el, hogy zavaróan sok fiatal és felnőtt annyira sem tud olvasni, hogy egy újságcikket, választási anyagot vagy használati utasítást megértsen. A szóbeli és írásbeli kommunikációs képesség birtoklása nélkülözhetetlen, e nélkül magánemberként, állampolgárként és munkavállalóként sem tudunk létezni, ami frusztrációhoz, kudarchoz, a társadalom peremére sodródáshoz és kitalizáltsághoz vezet.

Mint már korábban rámutattam, az oktatás európai és nemzetközi dimenziója az oktatás tervezésének és gyakorlatának egyre fontosabb tényezője. Az Európa Tanács már régen felismerte, hogy a modern nyelvek oktatása mekkora szerepet tölt be egymás megértésében, a nemzetközi együttműködésben és a mobilitásban. Ha az európaiak meg akarják egymást ismerni, meg akarják egymást érteni, együtt akarnak dolgozni, kereskedni akarnak egymással, akkor meg kell tanulniuk egymás nyelvét. A „kommunikációs képesség” fogalmához ezért ezentúl az idegen nyelv ismerete is hozzá kell hogy tartozzék. Az Európa Tanács segítette az idegen nyelvek tanításában és tanulásában a kommunikatív módszerek úttörő munkáját és fenntartja az ausztriai Grazban működő Modern Nyelvek Európai Központját (*European Centre for Modern Languages*).

A kiemelkedően fontos képességek negyedik csoportja az úgynevezett „információs társadalomhoz” kapcsolódik. Ma az új információs és kommunikációs technológiáknak köszönhetően mindannyian annyi információhoz férünk hozzá, annyi szórakozási lehetőség közül választhatunk, amennyi néhány évvel ezelőtt egyszerűen elképzelhetetlen volt. A fiataloknak és a felnőtteknek meg kell tanulniuk az új információs technológiák használatát, meg kell érteniük, hogy mire lehet azokat használni, milyen erényeik és korlátaik vannak. A tömegtájékoztatással és a reklámmal szemben kritikus és józan magatartást kell kialakítaniuk. Ezek a készségek szükségesek ahhoz, hogy az állampolgárokat ne lehessen elfogult tájékoztatással befolyásolni vagy manipulálni, de ugyanakkor az állampolgárok tájékozottak legyenek és képesek legyenek racionális és kiegyensúlyozott döntéseket hozni.

A nélkülözhetetlen képességek ötödik csoportja az élethosszig tartó neveléshez (*permanent education*) és az egész életen át tartó tanuláshoz kapcsolódik. Az állandó és gyors változások világában többé már nem elég először elsajátítani a szaktudást vagy szakmát, és a következő 30-40 évben pénzt keresni vele, ha ugyan ez valaha is lehetséges volt. Európa az egész életen át tartó tanulás rendszere felé halad. Az iskoláknak azzal a tanulási képességgel kell a fiatalokat felruházniuk, amely alapja lehet életük során a szakmai továbbképzésnek, átképzésnek, személyes fejlődésnek és kiteljesedésnek. Ilyen képességek nélkül nem tudnak majd a tanulás, képzés, munka és szórakozás új formáival boldogulni.

Végkövetkeztetésként hangsúlyozni szeretném, hogy az Európában élni tudás képességét nem szabad kiragadva szemlélnünk. Nem választható el általában a tudástól és a tudás alkalmazásának képességétől. Hasonlóképpen nem választható el a hozzáállástól, a tulajdonságoktól és az értékektől sem. Fiataljainknak önbizalomra, önállóságra, motivációra, rugalmasságra, tisztességre, szigorra, kreativitásra, képzelőerőre, nyitottságra, szolidaritásra és civil kurázsira van szükségük ahhoz, hogy hozzájáruljanak a „demokratikus, békés, toleráns, együttérző, dinamikus és a világra nyitott Európa” felépítéséhez, ahhoz az Európához, amelyet az Európai Oktatásügyi Miniszterek Állandó Konferenciája álmodott meg.